

איתובי דעתא

רצונותיו של חולה ומצבו הנפשי
כשיקול לחילול שבת בעבורו

ראשי פרקים:

מבוא	
פרק א:	'לב יודע מרת נפשו'
פרק ב:	המקרה הפרטי
פרק ג:	הדלקת הנר ליולדת סומא
פרק ד:	תינוק שנכלא
פרק ה:	חולה אנוש המבקש להודיע לקרוביו
פרק ו:	שכיב מרע
פרק ז:	'איתובי מיתבא דעתה'
פרק ח:	רצון בהקשר רפואי
פרק ט:	יולדת וחולה הדומה לה
פרק י:	פסק הרב נויבירט
פרק יא:	תשובת האגרות משה – ליווי יולדת
סיכום ומסקנות	

מבוא

מטרת המאמר שלפנינו היא להגדיר את היתר 'איתובי דעתא' שנאמר ביולדת. הגדרה, כלשונה – לשון גדר, היא לבחון מה נכלל בתוך ההיתר, ומה לא. לשם כך נביא את מקור ההיתר בגמרא, וכפי שהוסבר בראשונים ובאחרונים, וכן נשווה את ההיתר הנ"ל לסוגיות ומקורות נוספים העוסקים בנושא.

השאלה העיקרית היא – עד כמה יש להיענות לרצונותיו של חולה, הכרוכים בחילול שבת, כאשר מבחינה אובייקטיבית אין למילוי רצונות אלו משמעות רפואית, אלא שהחשש הוא שההימנעות תביא אותו למצב נפשי שיסכן אותו.

שאלות מצויות הן – האם מותר להיענות לרצונה של יולדת לנסוע לבית חולים מרוחק יותר בשבת? האם יש משמעות לסיבות של היולדת לרצון זה? האם יש למלא את מבוקשה לקרוא לתומכת לידה בשבת? מה דין חולה שיש בו סכנה המבקש שישמיעו לו מוזיקה בשבת להרגעת נפשו? האם ההיתר הוא אף לחלל שבת באיסורי תורה, או מוגבל לאיסורי דרבנן בלבד? האם יש משמעות ל'מידת הרצון' של החולה? וכיוצ"ב.

פרק א: 'לב יודע מרת נפשו'

ראשית, נגדיר במה לא עוסקת הסוגיא. בגמ' במסכת יומא¹ שנינו ביחס לאכילה ביום הכיפורים:

אמר רבי ינאי: חולה אומר צריך, ורופא אומר אינו צריך – שומעין לחולה, מאי טעמא – לב יודע מרת נפשו (משלי יד). פשיטא! מהו דתימא: רופא קים ליה טפי, קא משמע לן.

וכן נפסק להלכה בשו"ע (או"ח תריח, א)². על פניו נראה שסוגיא זו עוסקת בנושא דידן – רצונו של חולה, הסותר את חוות הדעת הרפואית, ומסקנת הסוגיא – יש ללכת אחר דעתו הסובייקטיבית של החולה. ולא היא. במקרה זה חז"ל חוששים לדעתו של החולה, שאכן יש אמת אובייקטיבית בדעתו שהוא נמצא במצב של סכנה³, למרות דעתו של הרופא⁴ כי "לב יודע מרת נפשו". לעומת זאת, הדיון כאן הוא במצבים שברור לכל שלרצונותיו של החולה אין משמעות אובייקטיבית, וכי החשש הוא אך ורק ממצבו הנפשי אם דעתו של החולה לא תתקבל.

נראה שהטעם לחשש של 'לב יודע מרת נפשו' הוא כפול:

1. יומא פג.
2. מקורות נוספים בהקשר הנ"ל:
(א) יולדת משלושה ימים לאחר הלידה ועד שבעה – אם אמרה צריכה אני מאכילין אותה (שבת קכט, א; שו"ע תריז, ד).
(ב) שו"ע שכח, ה – "מכה שאינה של חלל, נשאלין בבקי ובחולה, ואין מחללין עליו שבת עד שיאמר אחד מהם שהוא צריך לחילול".
(ג) "וכתב הרדב"ז ח"ד סימן ס"ו אם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אומר א"צ שומעין לחולה אם לא שרופא אומר שאותה תרופה תזיקהו אזי שומעין לרופא" (מ"ב שכח, כה). בביאור הלכה (שם) מדגיש שהכוונה היא שהחולה אומר שהוא מרגיש חולשה באיבר מסויים, ולכן הוא נצרך לתרופה זו, ואזי נותנים לו, אע"פ שהרופא אומר שאינו רואה חולי באיבר זה אצל החולה. אולם, אם המחלה ידועה (ואין ביניהם מחלוקת ביחס אליה) – אלא שהחולה אומר שיש לתת תרופה זו, והרופא חולק עליו שהתרופה אינה עוזרת כלל למחלה זו – "אין סברא לשמוע לחולה לחלל שבת בתנאם". וכדברינו למעלה – אנו חוששים לדברי החולה שיש לו מחלה שהרופא אינו רואה, כיוון שלב יודע מרת נפשו, אך דבריו לא הופכים להיות דברי מומחה לרפואה, ולכן דעתו ביחס ליעילותה של תרופה פלונית למחלה אלמונית אינה כלום ביחס לדעת הרופא. בהמשך לדבריו אלו, כתב הביאור הלכה – "אם לא דאיכא חשש שמא טטרף דעתו עליו אם יראה שאינם עושים כדבריו", וזה אכן נושא דידן, ועיין לקמן פרק שני.
3. עיין לדוגמא **תוספות ישנים** (שם) שחילק כן בפירוש מסוגייתנו – "חולה אמר צריך כו'. וכגון שירא להיות מסוכן דאם לא כן אין מאכילין אותו ולא דמי להיתה צריכה לגר שחבירתה מדלקת לה את הנר ומוקמינן לה בפרק מפנין (שבת קכב ב) בסומא ומשמע שמדליקין לה בסתם ואפילו אינה אומרת כן דהתם נמי קים להו לרבנן דבייתובי דעתא דהדלקת נר דילה איכא פקוח נפש, אבל במאכיל לחולה בעינן שיאמר או הוא או בקיאיין שצריך מחמת שרואה סכנה פן יכביד עליו חוליו". השוואתו של החולה עצמו לבקיאיים מורה שהחשש לדעתו אינו בכדי ליישב דעתו, כולדת, אלא משום החשש שאכן הוא חולה מסוכן.
4. ודוק, לא מדובר כאן בוודאות, אלא בחשש, והוא מספיק בכדי לחלל את השבת ולאכילה ביום הכיפורים.

א) הרופא לעולם לא יכול לדעת את כאביו של החולה לאשורם, ואילו החולה מכיר אותם באופן בלתי אמצעי, ולכן יש לחוש לכך מספק. מעין זה כתב הציץ אליעזר⁵:

וענין לב יודע מרת נפשו הוא לא מכח מבינות, אלא מכח רגשים עמוקים שהאדם חונן בהם לשם שמירות גופו.

ב) כל חוות דעת רפואית במצב זה היא מבחינה מסוימת ספק, ולכן אין לקחת את דבריו של הרופא באופן ודאי כנגד דברי החולה הטוען שהוא במצב של סכנה. וכן כתב הרב קוק⁶:

... וכיון דלדינא קיי"ל, דאפי' מאה רופאים אומרים אינו צריך וחולה אומר צריך מאכילים אותו, ש"מ שאין סמיכתנו על הרופאים כ"א מטעם ספק. ע"כ כל מקום שהכל אומרים אינו צריך, הרופאים וגם החולה, או שאינו סותר דבריהם, אין כאן ריעותא לפנינו כלל וע"כ נאמין לדבריהם, אבל כיון שהחולה אומר צריך, אף על פי שהרבה פעמים אפשר שיטעה החולה, מ"מ יש כאן ריעותא ע"ד הרופאים, מטעם לב יודע מרת נפשו, ע"כ אין דבריהם מוציאים מכלל ספק נפשות.

פרק ב: המקרה הפרטי

פשוט שבכל מצב של חשש לפיקוח נפש – מחללין את השבת, ולכן אם יבוא בקי במקרה מסויים ויאמר שאם לא נענה לרצונותיו של חולה פלוני – הוא יסתכן על ידי כך, הרי שיש לעשות כרצונו. אלא, שאין אנו עסוקים במקרה פרטי ומסויים, אלא במצב רגיל של חולה שיש בו סכנה המביע רצון שיעשו בעבורו פעולה מסוימת – האם להיענות לכך, אם לאו. לשון אחר – יש להבדיל בין מצב שיש לנו ידיעה שאי היענות לרצון החולה תסכן אותו, לבין מצב רגיל שאין לנו ידיעה כזו.

וכן כתב בערוך השולחן⁷, לאחר שכתב שההיתר של 'שלא תטרף דעתו' מוגבל לאמירה לגוי בלבד (כפי שיובא בהרחבה לקמן – פרק ה), הוסיף:

... ונראה לי אם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה.

וכן כתב בביאור הלכה⁸ לאחר שכתב שאין לשמוע לחולה לקבל תרופה מסוימת:

5. שו"ת ציץ אליעזר טו, לב.

6. שו"ת משפט כהן קמ.

7. ערוך השולחן אורח חיים שו, כ.

8. ביאור הלכה אורח חיים שכת ד"ה 'רופא'.

אם המחלה ידועה והחולה אומר שתרופה זו מועלת למחלה זו והרופא אומר שאינו מועיל בזה – אין סברא לשמוע לחולה לחלל שבת בחנם ... **אם לא דאיכא חשש שמא תטרף דעתו עליו אם יראה שאינם עושים כדבריו.**

ועל כן, יסוד לכל הדיון לקמן שאם במצב מסויים רופא או אדם המכיר את החולה יודע שאם לא ימלאו את רצונו של החולה – הוא עלול להסתכן, יש לעשות כדבריו^{9,10}. אלא, שכל דברינו במקרה רגיל שאין לנו ידיעה כזו, עד כמה אנו נענים לרצונותיו של החולה, מחשש שמא הוא יסתכן.

פרק ג: הדלקת הנר ליולדת סומא

ועתה נעבור לסוגיות הדנות בנושא דידן. מקור הסוגיא בגמ' בשבת¹¹ ביחס ליולדת:

אמר מר: אם היתה צריכה לנר – חבירתה מדלקת לה את הנר. פשיטא! – **לא צריכא בסומא.** מהו דתימא: כיון דלא חזיא – אסור, קא משמע לן: **איתובי מיתבא דעתה, סברא: אי איכא מיד – חזיא חבירתה ועברה ליה.**

9. ומכאן יש לתרץ תמיהתו של הגרש"ז שהובאה בשש"כ (מהדרות תש"ע פרק לב סוף הערה פג), הובא להלן הערה 60. ומעין זה כתב גם במנחת יצחק (ד,ח) – "... אמנם פשיטא דלמעשה, ענין זה תלוי במציאות, ואין להקל רק אם נתברר בודאי דנוגע לפק"נ". וכן בציון אליעזר (ח,טו,ט) בסיכום ההלכות – "חולה מסוכן המבקש בשבת שיביאו אליו קרוביו בכדי לראותם, וכדומה, מותר לעבור על איסור דרבנן ולמלאות מבוקשו, כדי שלא תיטרף דעתו עליו, ואם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה שמחליטין עבורו אפילו באיסור דאורייתא". וצריך לומר שלכך התכוון הרשב"א (ד,רמה) – "כותבין כל קמיע, אפי' בשבת, לחולה שיש בו סכנה, או ליולדת, היכא דאינהו תבעי, ליתובי דעתייהו. אף על פי שאין אנו יודעים אם הוא מומחה, אם לאו", ולא כהוראה כללית (כפי שנוכח לקמן).

10. עוד יש להדגיש, שכל שכן שאיננו עוסקים בחולה (או כל אדם) שמצבו פסיכוטי, או שיש חשש למצב כזה, בו החולה עלול לסכן את עצמו או אחרים. עיין תענית כב: – "על אלו מתריעין בשבת כו': תנו רבנן עיר שהקיפוה נכרים או נהר ואחד ספינה המיטרפת בים ואחד יחיד שנדרף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית". וביאר שם רש"י – "מפני רוח רעה – שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמא יטבע בנהר או יפול וימות".

ועיין בהרחבה במאמרו של – רוזן, הרב ישראל. ישוב באירוע פיגוע, נסיעת עובדת סוציאלית ומנהיג ציבור בשבת. בתוך תחומין כג, עמ' 73-88, אלון שבות תשס"ג. ולענ"ד יש בדבריו שם בחלק הראשון של המאמר טשטוש של הנושאים הנ"ל. כל סוגיית יולדת/חולה עוסקת בחולה שיש בו סכנה, והחשש של 'שמא תיטרף דעתו' הוא שהדבר יביא אותו לסכנה בגלל מצבו הבריאותי האובייקטיבי, ולא בכל אדם. וכן, כפי שנוכח בהמשך באריכות לא בכל מצב מתירים איסורי תורה, אלא איסורי דרבנן בלבד. וכן העיר על דבריו – הכהן, הרב רא"ם. גרדי היתר פיקוח נפש בצבור. בתוך המלחמה בטרור, קרית ארבע תשס"ו. ביחס לנושא המאמרים הנ"ל, התמודדות עם אירוע טרור בשבת וכיוצא בזה, מבחינת שרותי הרווחה, עיין גם – גודמן, הרב מרדכי. איחוד משפחות בשבת לאחר פיגוע. בתוך תחומין כד, עמ' 359-369, אלון שבות תשס"ד (ואף שם יש דיון ביחס למושג 'איתובי דעתה'). וכלל הנושא הנ"ל חורג מתחומי הנושא דידן.

11. שבת קכח,ב.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח של, א):

"יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה; קוראין לה חכמה ממקום למקום, ומילדין אותה, ומדליקין לה נר אפי' היא סומא ...

למרות שהיולדת עוורת, ובשבילה אין שום משמעות בהדלקת הנר, עצם הידיעה שיש נר דולק מיישבת את דעתה. משמע בגמרא שאין צורך אמיתי בהדלקת הנר¹² ('כיון דלא חזיא'). ואע"פ שהדלקת נר הינה איסור דאורייתא – מותר להדליקו, ומכאן שמותר לעשות איסור תורה לצורך 'איתובי דעתה' של היולדת¹³.

ואולם, כאמור לעיל, יש להגדיר מה נכלל בהיתר זה. לקמן נדון בהרחבה בשני דגשים העולים לענ"ד מהגמרא:

(א) מדובר כאן בפעולה שתיישב את דעתה, ויש להבין את ההגדרה והמשמעות של ביטוי זה.

(ב) מדובר בפעולה שלפי הבנתה תועיל לטיפול הרפואי בה, ולולא שיעשו זאת היא חוששת שלא יטפלו בה כראוי¹⁴.

פרק ד: תינוק שנכלא

מקור נוסף, גם אם שונה במקצת (כפי יבואר להלן), מצאנו בגמ' ביומא¹⁵:

ראה שננעלה דלת בפני תינוק – שוברת ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – ואף על גב דקא מיכוין למיתבר בשיפי".

וביאר שם רש"י:

ננעלה דלת – והתינוק נבעת.

12. **המגן אברהם** (אורח חיים של, ב) הקשה – "ומ"מ צ"ע ל"ל טעמא דמתב' דעתא הלא צריכים להדלקת הנר לראות מה שצריכה". וצריך לומר שאכן מדובר שהמילדות בקיאות וזריזות, שאינם צריכות את הנר מצד עצמן, וכל הצורך בו הוא ליישב את דעת היולדת. וכן כתב **הלבוש** (אורח חיים של, א) – "ואפילו אין הנשים המתעסקות עמה צריכות לנר שהיו יכולות להתעסק עמה כל צרכה בלא נר".

ובביאור הלכה (שם ד"ה 'ומדליקין') הסביר, לאור לשון הרמב"ם (שבת ב, יא), שחידושה של הגמרא שמדליקים את הנר עוד קודם הלידה בפועל, "בשעה שהיא צועקת בחבליה". אך בזמן הלידה עצמה פשוט שמדליקים, מצד צורכי הלידה.

13. עוד שאל **המגן אברהם** (שם) – "וקשה יאמרו בפני' שהדליקו הנר ותתישב' דעתה". קושייתו – היות שמדובר בישוב דעתה בלבד, אפשר לשקך לה שעשו כדבריה, שהרי היא סומא. ותירץ – "ואפשר דמ"מ היא רואה מרא' נר א"נ תוכל לנסות להראות להם אצבע או ב' אם ידעו". ודוק, שמשום כך – מחללים את השבת (!). דהיינו, כאשר יש צורך של איתובי דעתא, יש לעשות זאת באופן שלם ואמיתי, ולא לנסות להערים עליה.

14. יעויין להלן בהערה 54 שדווקא ביולדת יש משמעות רפואית אובייקטיבית לכך שהיולדת תהיה רגועה (מיושבת בדעתה) כדי למנוע סיכון ממשי בשלב השני של הלידה. -- העורך.

15. יומא פד, ב.

האם מצבו הנפשי של הילד מוגדר כפיקוח נפש? (וממילא האם מצבו יתיר רק איסור דרבנן או אף מלאכה מהתורה?). מההקשר בגמ' לפני כן מוכח שמדובר בפיקוח נפש:

תנו רבנן: מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין. הא כיצד? ראה תינוק שנפל לים – פורש מצודה ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – ואף על גב דקא צייד כוורי. ראה תינוק שנפל לבור – עוקר חוליא ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – אף על גב דמתקן דרגא. ראה שנעלה דלת בפני תינוק...¹⁶.

ונמצא שמצבו הנפשי של ילד בחדר סגור הוא בגדר ספק פיקוח נפש, ומחללים עליו את השבת אף באיסור מהתורה¹⁷. הייחוד שבמקרה זה הוא שההיתר לא תלוי דווקא בהבעת רצונו של הילד (אע"פ שבוודאי הוא רוצה בכך), אלא שהמציאות הנפשית של הילד כתוצאה מהיותו בחדר סגור לכדו היא בגדר סכנה – ומותר לחלל לצורך כך את השבת.

ואמנם, גם ביחס ליולדת חידש התוספות ישנים¹⁸ שהאומדן של חז"ל להדליק נר ליולדת אינו תלוי בהבעה בפועל של רצון האישה. וז"ל:

ולא דמי להיתה צריכה לנר שחבירתה מדלקת לה את הנר ומוקמינן לה בפרק מפנין (שבת קכח ב) בסומא ומשמע שמדליקין לה בסתם ואפילו אינה אומרת כן דהתם נמי קים להו לרבנן דבייתובי דעתא דהדלקת נר דילה איכא פקוח נפש¹⁹.

אולם, יש לשים לב שדווקא הרחבה זאת – יש בה גם צמצום בצידה. שכן, לאור כך אפשר שדווקא במקרים אלו 'קים להו לרבנן' (לשון התוס' שם) שיש כאן צד של פיקוח נפש ללא קשר לרצונם או אי רצונם, וממילא אין ללמוד מכאן על מקרים אחרים בהם מביע החולה את רצונו. אפשר אמנם ללמוד מכאן שיש אכן מקרים שמצב נפשי הינו פיקוח נפש, אך ניכר

16. ומכאן גם הדגשת הגמרא – אע"פ שהשובר מתכוון לחתוך את העצים באופן שיהיה ראויים לשימוש, וממילא יש בכך איסור תורה, הרי זה מותר כדי למנוע הסכנות מצד המציל. (ר"ן על הרי"ף בסוף פרק האורג). אמנם, עיין במפרשים שדנו בדבר, והביאו גרסאות אחרות, ואכמ"ל בזה. ועיין בתוספות ישנים (יומא פג.) – "ונועל דלת לקמן דאמרינן שובר דלת ומוציאו איכא נמי פיקוח נפש".

17. בגמ' בהמשך מובא שגם אין מחפשים אחר פתרונות אחרים להרגיעו – "וצריכא ... אבל ננעלה דלת – אפשר דיתבי בהאי גיסא ומשביש ליה באמגוזי, צריכא".

18. תוספות ישנים יומא פג.

19. והביאו להלכה המ"ב (שלג), ובביאור הלכה (שם ד"ה 'ומדליקין'). [וראה לעיל בהערת העורך (הערה 14)].

שהמקרים הללו של נר לילולת²⁰ ותינוק נבעת בחדר הינם מיוחדים ומסוימים, ביחס לשאר חולים והמצבים²¹.

אלא, שבביאור הלכה²² דייק מלשון הר"ן והרמב"ן שלא כתוספות ישנים, והם מבארים כי מדובר בילולת שביקשה שידליקו את הנר. וכן משמע מפשט לשון הגמרא, וכפי שגם הביאה הרמב"ם²³:

... ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה²⁴.

ולשיטתם אפשר אכן ללמוד מכאן שאי מילוי רצונו של חולה יכול להביאו לידי פיקוח נפש. ויש להוסיף שאף תינוק שנבעת, עצם בכיו מורה על רצונו, ואם כן אין לחלק בין יולדת לתינוק (ובין כך נראה שקטן שאני). ואם כן, לדעתם יש לבחון – האם יש לפנינו היתר כללי לעשות כרצונו של חולה, בכדי ליישב דעתו²⁵.

פרק ה: חולה אנוש המבקש להודיע לקרוביו

קודם שנעמיק בסוגיית 'איתובי דעתא' עצמה, יש להביא הלכה שנראית, על פניה, הפוכה מסוגיית זו, ומתוך כך לנסות ולהגדיר כל אחת במקומה. המרדכי²⁶ עוסק בתחילת דבריו באחד שהתיר לומר לגוי שילך להודיע לקרובי מת לבוא ללוויה:

20. ועיין בביאור הלכה (רעה 'לכבות') שהתיר לכל חולה להדליק לו נר, "כדי לראות איזה דבר הצריך לו וגם שדעת החולה מתיישב בזה", ומשמע שהדלקת הנר היא צורך כל החולים שיש בהם סכנה.

21. ועיין עוד לקמן פרק ח'.

22. ביאור הלכה אורח חיים של, ד"ה 'ומדליקין'.

23. רמב"ם שבת ב,יא.

24. וקשה לפרש 'צריכה' אע"פ שלא אמרה, שהרי כתוב 'ואם' – משמע שלא בכל מקרה מדליקים את הנר, אלא רק בשעה שהיא צריכה לכך, היינו שאמרה שידליקו את הנר. אלא אם נדחוק שהכוונה 'אם הייתה צריכה' כיוון שהלידה היא בלילה, להוציא מהיום.

25. מצאנו, לכאורה, מקור נוסף להיתר איסור תורה משום מצבו הנפשי של חולה בשו"ע (שכח, יח) – "היה חולה שיש בו סכנה וצריך בשר, שוחטים לו ואין אומרים: נאכילנו נבילה". אחד הטעמים להלכה זו – "שמא יהיה החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן" (הרא"ש). ואם כן, לפי טעם זה, עושים מלאכה מהתורה משום שהחולה מואס באכילת נבלה. אולם, אין להביא מכאן ראיה, שכן במקרה זה יש לחשוש שאכן החולה לא יאכל, ובפועל יסתכן בחוסר תזונה הנצרכת לו.

26. מרדכי שבת שיד. וכן הובא גם – הגהות מיימוניות שבת ב,ה; הגהות אשרי ב"ב ט, לו. אמנם, בשניהם כתוב בסתם 'לשכור רץ בשבת', ולא כתוב בפירוש שמדובר בנכרי. אולם, מסתבר שזו הכוונה, שאם לא כן מדוע כתוב 'לשכור רץ', ולא בפשטות ללכת להביא את קרוביו. וכן פסקו להדיא השו"ע והמ"ב שם, שמדובר בשכירות של גוי, כמבואר בהמשך למעלה. אמנם, עיין בפמ"ג (שו"יח) שכתב – "ודאי שרי. עיין מ"א. כל פיקוח נפש שרי אף בדין תורה, כל שכן במידי דרבנן". משמע, שמצד אחד ברור לו שמדובר בפיקוח נפש שדוחה אף איסורי תורה, ומאידך אף הוא מודה שמדובר כאן באיסור דרבנן בלבד, של אמירה לנכרי, ועל כן כתב 'כל שכן במידי דרבנן'. בין כך, בדברינו למעלה כתבנו שלא כדבריו, וכפי שעולה ממשמעות הפוסקים האחרים, שמדובר גם באיסור דרבנן דווקא, ולא באיסור דאורייתא. ועיין עוד בשו"ת הרי בשמים ב,קפט; מנחת יצחק ד,ת. וכן לקמן בדברי האג"מ ליד הערה 67.

מעשה בא באחד שהורה לומר לנכרי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו לקבורתו ור"מ אמר כי הוא טעה ... דאסור לומר לנכרי לילך בשבת אחר קרוביו לכבדו ולהספידו, אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואומר שישלחו אחר קרוביו הא ודאי שרי זה התיר רבינו שמחה אפילו בשבת שמא תטרף דעתו עליו כדאמרינן פרק מי שמת (ב"ב קנו:) קונים מש"מ אפילו בשבת שמא תטרף דעתו עליו.

אע"פ שהמהר"ם חלק על המתיר, וסבר שאין להתיר אמירה לגוי לצורך הבאת הקרובים ללוויה, הוא צידד בהיתרו של רבינו שמחה לומר לגוי להביא את הקרובים, אם החולה עצמו מבקש זאת, 'שמא תטרף דעתו'. אולם, יש לדייק שהמהר"ם עסק באמירה לגוי בלבד²⁷, שהיא 'שבות' מדרבנן, ואף קלה יותר משאר גזירות חכמים, כיוון שאין בה מעשה. ואמנם, לא מפורש בדבריו מה יסבור בשבותים שיש בהם מעשה, או באיסורי תורה. אך לכאורה היות שלא הרחיב את היתרו, משמע שההיתר הוא באמירה לגוי – ותו לא.

השולחן ערוך²⁸ הביא הלכה זו:

אסור לומר לא"י שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו, אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי.

וביאר שם ערוך השולחן²⁹:

... דחיישינן להחולה שלא תטרף דעתו עליו אם לא יקיימו דבריו וכמה דברים תקנו בקניינים מפני תקנת החולה כמבואר בח"מ סי' ר"ן ומ"מ שהישראל בעצמו יעשה איסור שבות לא הותרה שהרי אין זה רפואה אלא חששא בעלמא ולכן בענין דממצא חפצך ודבר דבר חיישינן לזה ולא בדבר איסור גמור, ונ"ל אם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה ויתבאר בסי' שכ"ח בס"ד.

אע"פ שסברת היתרו של רבינו שמחה היתה 'שמא תטרף דעתו', סובר ערוך השולחן שההיתר הוא אך ורק כפי שהיה – אמירה לנכרי בלבד, ולא באיסורי דרבנן של ישראל עצמו, וכל שכן לא איסור תורה (בסוף דבריו – 'אם הרופא אומר' – עסקנו לעיל פרק שני).

27. וצ"ל שהכוונה לעדכן את הקרובים בשבת, והם עצמם יבואו במוצאי שבת.

28. שו"ע אורח חיים שו"ט.

29. ערוך השולחן שם, כ.

פרק ו: שכיב מרע

ראיתו של המרדכי, שחוששים לטירוף הדעת של החולה, היא מהלכות קניין 'שכיב מרע'. חכמים תקנו שמתנתו של שכיב מרע הינה מתנה, גם אם לא התבצעה לפי כללי הקניין הרגילים.³⁰

אבל החולה שתשש כח כל הגוף, וכשל כחו מחמת החולי עד שאינו יכול להלך על רגלו בשוק והרי הוא נופל על המטה, הוא הנקרא שכיב מרע, ומשפטי מתנותיו אינם כמתנת בריא, כיצד שכיב מרע שצוה ואמר ליתן לפלוני כך וכך בין בחול בין בשבת, בין כתב בין לא כתב, זכו הכל כשימות בכל מה שנתן להם ואינו צריך קנין, שדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין הן, ודבר זה מדברי סופרים, ואף על פי שאינו אלא מדבריהם עשו אותה כשל תורה, כדי שלא תטרף דעתו עליו כשידע שאין דבריו קיימים.³¹

וכן, עושים קניין בכדי לקיים דבריו (אע"פ שאין בכך צורך, כדלעיל) מאותה הסיבה – 'שמא תטרף דעתו עליו'.³² אולם, כל אלו הינם תקנות חכמים דיני ממונות, או היתר איסור מקח וממכר בשבת,³³ ואין בהם היתר מפורש להתיר איסורי תורה.

עוד מצאנו, שחז"ל התירו לשכיב מרע לגרש בשבת, בכדי שאשתו לא תזדקק ליבום.³⁴ וביאר שם הרמב"ן³⁵ שההיתר הוא כנ"ל – "כדי שלא תטרף דעתו". וכן כתבו הרשב"א³⁶ והריטב"א³⁷, ועוד. ומבואר שם בדבריהם להדיא שלא התירו אלא איסור דרבנן של קניין,³⁸ ולא איסור דאורייתא של טלטול הגט ברשות הרבים.³⁹ וזה לשון הריטב"א:

30. ב"ב קמז: – "רבא אמר רב נחמן: מתנת שכיב מרע מדרבנן בעלמא היא, שמא תטרף דעתו עליו". גיטין יג. – "דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורין דמו".
31. רמב"ם זכיה ומתנה ח.ב. ועיין שו"ע חושן משפט מ רנ.
32. בבא בתרא קנו; ; ועיין שו"ע חושן משפט רנד.
33. לפי הרמב"ם (זכיה ומתנה ח,ג) ההיתר הוא משום שאין בקניין צורך. ועיין מח' הרמב"ם והרא"ש (טור חו"מ רנד, ושו"ע שם), שלדעת הרא"ש מותר לעשות קניין גם אם יש בכך נפ"מ.
34. גיטין עז; ; ועיין שו"ע אבן העזר קלו,ז.
35. רמב"ן גיטין שם.
36. רשב"א שם.
37. ריטב"א שם.
38. עי"ש בראשונים הדיון ביחס לטלטול הגט עצמו, ואכמ"ל.
39. ואמנם, אפשר לדחוק שהיות שנמצא פתרון אחר, של קניין המקום שבו היה מונח הגט, לכן לא התירו איסור מהתורה. אך לא כך משמע מדבריהם. ועיין רש"י (שם) שכתב שאף לא התירו לטלטל את הגט מדין מוקצה. וברשב"א כתב – "אבל היכא דלא אפשר אלא בהכי כגון דמונח ברשות שאינה של שניהם והלה המופקד אצלו אינו רוצה להשאיל לה מקומו מישראל שרינן לה לטלטוליה ולמיהביה ניהליה ע"י שליח" (על ידי שליח – מהטעם לעיל, שאי אפשר לטלטלו ברה"ר). וכן פסק השו"ע אבן העזר קלו,ז, ועי"ש ברמ"א שי"א שבוה"ז הגט אינו מוקצה, ומותר לכתחילה לטלטלו.

וא"ת אמאי לא שרי רבא טלטול הגט, י"ל משום דשמא היו צריכין להביאו דרך רשות הרבים.
 ובכלל, לא מצאנו בגמרא בהלכות שכיב מרע בכל מקום אלא שמקילים לו באיסורי דרבנן שונים, ולא שהותרו איסורים מהתורה (כגון כתיבת גט בשבת, או כתיבת שטר מתנה).
 ופשוט שאם יהיה לפנינו מקרה בו יש חשש ממשי לפיקו"נ לחיי השכיב מרע, הרי שיותר גם איסורי תורה, אלא שחז"ל דברו על המקרים הרגילים (וכדברינו לעיל פרק שני).
 ועתה יש לבחון – מה בין מקרה זה לבין דינה של היולדת?⁴⁰

פרק ז: 'איתובי מיתבא דעתה'

ראשית, נראה שבמקרה של היולדת מדובר ברצון חזק ומשמעותי, עד כדי שאם לא נעשה כרצונה – דעתה לא תהיה מיושבת.
 זאת ועוד, לשונות כמה ראשונים על אתר חוזרות שוב ושוב על ביטוי נוקב יותר – **פחד**. וז"ל התוספות⁴¹:

... והכא שריא משום יתובי דעתא היינו שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי **פחד**, שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה.

ובתוס' הרא"ש⁴²:

שמתפחדת שמא אין עושין יפה מה שצריכה.
 ובמאירי⁴³:

בכאן מתוך **פחדה** יכולה להסתכן וצריך לישב את דעתה.

ומשמע מלשונם שהיולדת פוחדת שהיא נמצאת במצב של סכנה, משום שלא מטפלים בה לדעתה כראוי⁴⁴. כל אלו באים להוציא מרצון פשוט של היולדת, שאם לא יעשה אפשר שתהיה מאוכזבת / בצער, אך לא במצב נפשי של 'לא איתובי מיתבא דעתה', וכל שכן שאיננה פוחדת שמא תסתכן.

40. עיין **מנחת יצחק** ד, ח – "... והנה אף דביולדת חזינן, דמשום מיתבא דעתה, שרינן אף מלאכה דאורייתא של הדלקת הנר, אף שהיולדת בעצמה אינה מבקשת כלום, **מ"מ אין כל הנדונים שוים, והתם פסיקא להחכמים דהוי פק"נ**". בדברינו לקמן ננסה לבאר מדוע דווקא במקרה זה 'פסיקא להחכמים שהוי פיקוח נפש'. [ראה לעיל הערה 14. -- העורך].

41. תוספות שבת קכח: ד"ה 'קמ"ל'.

42. **תוספות הרא"ש** שבת שם ד"ה 'קמ"ל'.

43. **מאירי** שבת שם ד"ה 'יולדת'.

44. לשונות אלו, המזכירים 'פחד', הובאו להלכה – **שו"ע הרב** (שם), **ט"ז** (שם), **ביאור הלכה** (שם), ועוד.

פרק ח: רצון בהקשר רפואי

שנית, והוא העיקר, במקרה הנידון בגמרא הרצון של האישה בהדלקת הנר הוא, מבחינתה, חלק הכרחי בטיפול של הצוות הרפואי בה. וכלשון הגמרא בפירוש:

סברא: אי איכא מידי – חזיא חבירתה ועבדה לי.

דהיינו – היא סבורה שללא הנר לא תוכלנה המילדות לעבוד כראוי. ובלשון התוספות⁴⁵:

שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה⁴⁶.

ובמאירי⁴⁷:

... מ"מ דעתה מתישבת בו שאם תהא צריכה כלום יהו חברותיה רואות ועושות לה.

כל אלו באים להוציא רצון שאינו קשור כלל לצרכים רפואיים של האישה. הגדרה זו קשורה בשורשה למה שעלה לעיל בפרק שישי – דווקא רצונות הקשורים בצרכי הלידה עצמה, הם שיכולים בדרך כלל להביא את האישה לפחד ולחוסר ישוב הדעת מסכנת הלידה, ולא רצונות אחרים שאינם קשורים כלל ללידה.

וכחילוק זה, המבחין בין רצון הקשר בצרכים רפואיים, לבין רצונות אחרים, כתב הרב ולדנברג⁴⁸, וזה לשונו:

וצריך לומר דשאני הדבר בהיכא דחששת טירוף דעתו הוא מפני שלא ממלאים רצונו בדבר שחושב שאם ימלאו רצונו ויתנו לו זה, יביא לו הדבר את רפואתו, בכפי שהמדובר ברדב"ז, כי בשם חששת הטירוף יכולה להביאנה לידי סכנה ממשית. ורק בהיכא דחששת הטירוף הוא מפני שאין ממלאים רצונו בדבר שאינו נוגע לעצמותו, כבהיכא שמונעים ממנו נחת רוח לגרש את אשתו או להקנות דבר פלוני לפלוני, וכן בלהביא לו קרוביו שיראם, בכל כגון דא שיערו חז"ל שאי מילוי רצונו אינו יכול להביא לידי סכנה של ממש, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו, ומשום כך לא התירו בשם כי אם לעבור על איסורי שבות.

ובכדי להמחיש את הדברים דוגמא לדבר – אישה המבקשת לנסוע לבית חולים רחוק יותר מבית החולים הקרוב למקום מגוריה, מפני שלדבריה אין לה

45. שם.

46. וכן בתוס' הרא"ש שם.

47. שם.

48. שו"ת ציץ אליעזר ח, טו, ט.

אמון מלא בצוות הרפואי שבאותו בית חולים כמו בבית החולים הרחוק, הרי זהו רצון שקשור לטיפול הרפואי⁴⁹. יש אכן לחשוש שאם תגיע ללידה באותו בית החולים – דעתה לא תהיה מיושבת, והיא אף תהיה בפחד מתהליך הלידה. ומעין זה, יולדת המבקשת שתהיה לידה תומכת לידה, הרי רצונה זה הוא חלק מהטיפול בה ובצרכיה במהלך הלידה⁵⁰. ועיין להלן בהערה 72.

אולם, יולדת המבקשת לנסוע בשבת לבית חולים רחוק יותר מפני סיבות אחרות, כגון שהוא קרוב יותר לבני משפחתה, הרי שלרצון זה אין קשר לטיפול הרפואי, ואין להתירו (אע"פ שאפשר שהיא תהיה עצבה משום כך). וכן, לפי סברא זו, פשוט שאין להתיר לאישה לנסוע בשבת לבית חולים שיש בו 'אווירה שבתית' יותר, אם יש בית חולים קרוב יותר לביתה.

ויש לשאול – אחרי שבין כך אנו מעריכים שאין לרצונותיה משמעות אובייקטיבית מבחינה רפואית, מה פשר החילוק בין רצונות בנושאים הקשורים בטיפול הרפואי, לבין רצונות אחרים?

תשובה לדבר – יש להעריך שרצונות אחרים בדרך כלל לא יביאו את האישה למצב של 'לא איתובי דעתה', שכן אין היא מסתכנת בכך אף לדעתה, שכן אין הם קשורים כלל לטיפול בה ולסכנות הלידה.

לאור הנ"ל, פשוט מדוע לא התיר המרדכי לחלל שבת למילוי רצונו של חולה מסוכן לקרוא אליו את קרוביו, אלא רק ע"י גוי, שכן ההודעה לקרוביו אינה קשורה למצבו הרפואי. החשש של 'שמא תיטרף דעתו' שם הוא רחוק, ולכן התירו חז"ל רק איסורי דרבנן, ולא איסורי תורה.

כאמור בתחילת דברינו (פרק שני), אפשר שיהיו מצבים שבהם נחשוש ל'שמא תיטרף דעתו' של חולה גם ברצונות אחרים, שאינם רפואיים כלל, אף כדי להתיר איסורי דאורייתא. אך מדובר במקרה מיוחד, הדורש אומדן דעת במקרה המסוים, ולא כהוראה כללית לרבים⁵¹.

49. ומעין זה התיר **בציץ אליעזר** (יג,גה) לקרוא לרופא מסויים (פרטי) ללידה, תוך חילול שבת, אע"פ שיש רופאים אחרים בבית החולים, "יש להתיר נמי בנידוננו להביא הרופא המקובל עליה יותר". ובתפארת ישראל למד זאת מלשון המשנה (יח,ג) – "חכמה. מילדת, ונ"ל דנקט חכמה לאשמעינן דאפי" יש מילדת כאן ורק דזו חכמה ביותר אפילו הכי שרי". נוע"ש **בציץ אליעזר** בהמשך התשובה שהתיר כן גם בכל חולה, מטעם אחר – "שלא מכל אדם זוכה להתרפאות".

50. **נשמת אברהם** (שם) – "תומכת לידה. שמעתי ממו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א שגם היא מותרת לחלל שבת כדי להגיע ליולדת שנמצאת בתהליך לידה ומפחדת מאד (כגון בלידה ראשונה) ודורשת את נוכחותה". ועיין **שש"כ** (תשע') פרק לו סעיף יא, שכתב שיש להתייעץ עם מורה הוראה. ואמנם, כמדומה שכיום יש נשים שרוצות בתומכת לידה, ולא תיושב דעתן בלעדיה, גם בלידות שאינם הלידה הראשונה.

51. בחלקת **יעקב** או"ח יז-יח דן בחולה במחלה מדבקת המבקש להביא עמו תפילין, אע"פ שבית החולים ישרוף כל מה שיביא עמו, ודן להתיר, והביא בין השאר גם את סברת 'איתובי דעתה'. ואמנם, **בשש"כ** (תש"ע. לב, הערה פג – יובא להלן בהרחבה בהערה 60) הקשה על דבריו – "לא מצינו דמחללין באיסורי תורה אלא במקום שנוגע ממש לרפואה, דומיא דהא

פרק ט: יולדת וחולה הדומה לה

ולא אכחד, שנראה שלא בכדי מצאנו בחז"ל היתר זה של 'איתובי דעתה' דווקא ביולדת, ומעין זה גם בתינוק שנבעת. מדובר באנשים שעשויים יותר להסתכן בשל מצבם הנפשי. וכן משמע קצת מלשונות התוספות והרא"ש שהקשו מדוע חולה מאכילים ביום הכיפורים דווקא ע"פ מומחה, וביארו:

שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד⁵².

דבקה יכולה יולדת להסתכן⁵³.

ודוק, שמדובר באישה, הרגישה יותר למצבה הרגשי, ובפרט בסיטואציה מיוחדת של לידה. וכל שכן ילד קטן, שכל ההיתר הוא משום קטנותו.

הרב ד"ר מרדכי הלפרין, שהינו הן תלמיד חכם והן רופא, ביאר שההיתר הוא ממוקד ליולדת דווקא, משום מצבה הרפואי המיוחד⁵⁴. ברפואה המודרנית נהוג לחלק את הלידה לשלושה שלבים: שלב ראשון – הנמשך מספר שעות, ובמהלכו מתקצר צואר הרחם ונפתח עד הגיעו לפתיחה גמורה. שלב שני – הלידה – קצר יותר, ובמהלכו יוצא הוולד לאויר העולם. שלב שלישי – יציאת השליה. לדבריו, לשלב הראשון יש משמעות רבה להכנה לשלב השני, ועל כן יש למצבה הנפשי של החולה בשלב הראשון משמעות רבה. וזה לשונו:

מבחינה פיזיולוגית, השלב הראשון והממושך מהוה שלב הכנה ללידה עצמה. שלב זה כשלעצמו מתאפיין בפעילות לא רצונית של שרירי הרחם, צירים כואבים הנמשכים, לסירוגין, שעות רבות והמתים מאד את היולדת... יש חשיבות רבה לשלב הראשון לא רק כהכנה פיזיולוגית של הרחם ללידה אלא גם מבחינת השפעתו על מצבה הנפשי והגופני של היולדת בשלב השני. **יולדת המגיעה לשלב השני כשהיא חסרת בטחון או מבוהלת, סיכוייה ללדת ללא**

דשבת הנ"ל כדי שחברותיה רואות ועושות לה, אבל בכה"ג כמו בנידון דידן לא מצינו, וכדברינו למעלה. ונראה לבאר שעל כן החלקת יעקב הביא סברא זאת רק כחזי לאיצטרופי לסברות רבות אחרות (עיי"ש – שאפשר שהגזירה תתבטל, או שיוכל להוציא את הפרשיות, ויבקש להטמינם באדמה ולא לשורפם, וכיוצ"ב). וכמו כן, והוא העיקר, שם מדובר במקרה מסויים שבא לפניו, והוא העריך שבמקרה זה יש בכך איתובי דעתה של החולה שמתיר אף איסורי תורה, וכדברינו לעיל אות ב'. ואמנם, עיין בחלקת יעקב אבן העזר סז, שכתב להדיא שסברת שמה תטרף דעתו בשכיב מרע הוא רק להתיר איסור דרבנן (ואף גוף התשובה שם עוסקת במקרה מיוחד, וכמבואר למעין). ועיין עוד שדן בשאלה זו במנחת יצחק ד, ח.

52. תוספות שם.

53. תוספות הרא"ש שם.

54. הלפרין, הרב ד"ר מרדכי. שלבי הלידה ביד החזקה לרמב"ם – עיונים הלכתיים ומבט רפואי. בתוך ספר אסיא ט, עמ' 311-318, ירושלים תשס"ד; רפואה מציאות והלכה (מכון שלזינגר ירושלים תשע"ב) סימן ו, עמ' 57-64.

סיכוכים יורדים באופן משמעותי, ועולים סיכוייה לסיים את הלידה עם התערבות מכשירנית או חתך דופן (ניתוח קיסרי). לעומתה, היולדת המגיעה רגועה לשלב השני – יכולה לשתף פעולה ולסייע באופן פעיל לתהליך הלידה התקין⁵⁵.
ועל כן, הסיק:

אין להקיש ממצבה המיוחד של יולדת בשלב הציירים למצב של חולה מסוכן אחר, ואין מכאן הוכחה שקפריזה של חולה שיש בו סכנה מתירה חילול שבת ללא אינדיקציה רפואית. שכן ההשפעה המיוחדת של מצבה הנפשי של יולדת על שיתוף הפעולה שלה החיוני ללידה תקינה – הינה מיוחדת לתהליך הלידה⁵⁶.

אמנם, אף על פי שדבריו מתיישרים על הלב, קשה לומר שיש להגביל את ההיתר הנ"ל אך ורק ליולדת (וקטן), שהרי מצאנו בכמה וכמה מקומות בראשונים ובאחרונים שהשתמשו בסוגיא זו כמקור להיתר במקרים אחרים⁵⁷. ואמנם, אפשר שגם שאר חולים יהיו באותו המצב, שמצבם הנפשי ישפיע על מצבם הרפואי האובייקטיבי⁵⁸. אלא שיש לומר שההיתר הוא ליולדת, וכל הדומה לה במצבו, לפי ראות המורה.

פרק י: פסק הרב נויבירט

ואמנם, בספר שמירת שבת כהלכתה⁵⁹ חילק בין שני סוגי מצבים, וראה בהיתר 'איתובי דעתה' של יולדת מקרה מיוחד, ביחס לכלל החולים. וזה לשונו:

55. לאור דבריו הוא מבאר שדברי הרמב"ם ממוקדים בייחוד בשלב הראשון – שלב הציירים, ולכן הדגיש הרמב"ם (שבת ב,יא) – "ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה מדליקין לה את הנר, ואפילו היתה סומה מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה".

56. במאמרו של הרב שלמה דיכובסקי (דיכובסקי, הרב שלמה. הרגעת יולדת ומעוברת. בתוך **תחומין** כג, עמ' 237-240, אלון שבות תשס"ג) הוכיח את ייחודה יולדת מהלכה נוספת: בהלכות יום הכיפורים פסק השו"ע (או"ח תרי"ב) – "עוברת שהריחה ופניה משתנים – אע"פ שלא אמרה צריכה אני (רמ"א) לוחשין לה באזנה שיהי"כ"פ הוא. אם נתקרה דעתה בזכרון זה – מוטב; ואם לאו מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה". אולם, בשאר כל אדם לא מועילה אמירה, אא"כ נשתנה פניו (שם סע' ג). וז"ל – "גם כאן, לא מדובר בצורך אובייקטיבי, שהרי בשאר אדם יש צורך בשני דברים – שינוי פנים ואמירה. אעפ"כ, במעוברת מסתפקים בדבר אחד בלבד – שינוי פנים, או אמירה. וזאת, משום הרגישות המיוחדת של אשה בהריון, שכתוצאה ממנה קיימת השפעה פסיכוסומטית של הנפש על הגוף".

57. וכפי שיובא בפרק הבא, כן פסק בפירוש בשמירת שבת כהלכתה, וכן מבואר ביתר הפוסקים המובאים להלן, בגוף המאמר ובהערות.

58. עיין **ציץ אליעזר** (יג,גה) – "ומיותר להדגיש שאם החולה המסוכן דורש להביא את הרופא האחר שאו בודאי הוא דומה בדינו לגמרי למילדת שעושיין אפי' מה שיש בו משום יתובי דעתיה בלבד כדי שלא תטרף דעתו עליו, דהתוס' שם מחלקין רק בין יולדת לבין למה שיסתכן החולה ברעב". דהיינו, חילוקו של התוס' אינו בין יולדת לשאר חולים, אלא בין פחד ורעב.

59. **שמירת שבת כהלכתה** (מהדורת תש"ע) פרק לב סעיפים כה-כו.

(סעיף כה) כל דבר שהחולה המסוכן דורש אותו, והוא אינו נוגע ממש לרפואתו, אך יש בו כדי להפיס את דעתו או להרגיעו, אין לחלל עליו את השבת באיסור תורה (אלא בנסיבות המתוארות להלן בסעיף כו), אבל עושיין אותו באיסור דרבנן, וגם כאן, אם אפשר, לא יעשו כי אם בשינוי, דהיינו שיעשו באופן שונה מאשר בחול.

(סעיף כו) ישנם חולים מסוכנים שסיכוייהם להתגבר ולהבריא תלויים במצבם הנפשי, במקרים כאלה יש להקל לחלל את השבת גם באיסורי תורה בכל דבר אשר אם לא יעשוהו יש חשש שמא תיטרף דעתו של החולה, למשל שיהיה בדכאון בשל חשש שאין מטפלים בו כראוי, ואפילו בדבר שהחולה עצמו אינו מבקשו.

לפי דבריו בדרך כלל אין להתיר לעשות איסור תורה למילוי רצונותיו של חולה, גם אם הוא חולה מסוכן. אלא אם כן:

(א) מדובר ב'חולים מסוכנים שסיכוייהם להתגבר תלויים במצבם הנפשי' (כעין מה שכתבנו לעיל פרק תשי"ע).

(ב) מדובר ברצונות שבהם יש חשש 'שמא תיטרף דעתו של החולה', והדוגמא – 'שהיה בדכאון בשל חשש שאין מטפלים בו כראוי' (מעין דברינו לעיל פרקים ז ו-ח)⁶⁰.

וביאר דבריו שם יותר בהערה⁶¹, כדברינו לעיל פרק ז:

"ומ"מ עושים לחולה שיש בו סכנה דווקא למען הרגשתו הטובה של גופו, אבל אין עושים בשביל הרגשתו הנפשית, דא"כ יהיה מותר לחלל את השבת למענו אף בפתיחת רדיו, להביא קרובים במכונית וכדו', אתמהה".

ובהערה נוספת⁶²:

... לא מצינו דמחליין באיסורי תורה אלא במקום שנוגע ממש לרפואה, דומיא דהא דשבת הנ"ל כדי שחברותיה רואות ועושות לה, אבל בכה"ג כמו בנידון דידן לא מצינו ... ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל שתמה, וכי מותר להביא לו עתון או ספר קריאה במקום שאין עירוב כדי להפיס דעתו של החולה, וצ"ע.

בפרט ביחס ליולדת כתב⁶³ שמותר ליולדת להעדיף את בית החולים שרשמה בו, תוך ציון הסיבות המתירות זאת:

60. סוף דבריו בסעיף כו – 'ואפילו בדבר שהחולה עצמו אינו מבקשו, הוא אליבא דהתוס' ישנים, שהובא לעיל.

61. שם הערה פד.

62. שם הערה פג.

... ומותר לה לנסוע לבית החולים שנרשמה בו, אפילו אם יש בית חולים אחר קרוב יותר, אם אמנם היא חוששת שבבית החולים הקרוב לא יקבלו אותה, או יהיו עיכובים בקבלתה, או אם לפי דעתה לא יתמסרו לה שם כפי הצורך, או שבבית החולים שנרשמה בו נמצאים מומחים יותר, אבל אסור לעשות כן מטעמיים כספיים גרידא.

אע"פ שראינו שערון השולחן התיר בחולה רגיל רק אמירה לגוי, ולא איסור דרבנן שיש בו מעשה, הרב נויבירט התיר אף איסור דרבנן (אלא שכתב שאם אפשר יעשהו בשינוי). טעמו – חז"ל התירו לעשות קניין בשבת (כדלעיל – פרק שישי), בכדי להפיס דעתו של שכיב מרע, אע"פ שבעשיית קניין יש איסור דרבנן של מקח וממכר⁶⁴, ומכאן שההיתר אינו רק באמירה לגוי, אלא לכל איסור דרבנן.

יש להוסיף לכאורה מקור נוסף להיתר איסור דרבנן, מהרמב"ם בהלכות עבודה זרה⁶⁵:

מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו, אף על פי שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסוכן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו.

פרק יא: תשובת האגרות משה – ליווי יולדת

באגרות משה⁶⁶ דן האם יש להתיר לבעל ללוות את אשתו לבית החולים ברכב. בתחילת דבריו כתב כדברינו לעיל, שיש לחלק בין רצון שקשור בטיפול הרפואי, לבין רצונות אחרים, וכן בין רצון רגיל לבין רצון שיש עמו פחד. וזה לשונו:

63. שם פרק לו סעיף ח.
64. שם הערה פג. ואפשר שערון השולחן כתב דעתו אליבא דהרמב"ם שההיתר בקניין הוא משום שאין בו צורך (לעיל הערה 33), ולכן אין לדמותו לאיסור דרבנן אחר. אולם, בערוך השולחן עצמו (ח"מ רנד) כתב שאף הרמב"ם מודה לרא"ש, שמותר לעשות קניין גם אם יהיה לכך נפ"מ (אלא שהביא שיש מי שחולק – בעל המאור). ומסתברים דברי השש"כ, שעכ"פ לא גרע מצב זה מחולה שאין בו סכנה שמחללים עליו את השבת באיסור דרבנן, במקום הצורך (עיין שו"ע שכת"ז; ובהרחבה – שש"כ לג"ב, שאם אין נכרי מותר לחלל שבת באיסור דרבנן גם, בלא שינוי, גם אם אין סכנת איבר). וכן מוכח לכאורה מהיתר שכיב מרע לגרש בשבת (הובא לעיל ליד הערה 38). ועיין בשו"ת שואל ונשאל (מהדורא ג, ב, קפ) שהתיר לבעל לרכב על סוס ולהגיע לאשתו חולה בשבת, ולעבור על כמה איסורים מדרבנן, מחשש של שמה תיטרף דעתה. ועיין עוד – שו"ת הרי בשמים, ב, קפט; מנחת יצחק, ד, ח; ציין אליעזר, ח, טו, ט.

65. רמב"ם עבודה זרה יא, יא. ולהלכה עיין – שו"ע יורה דיעה קעט, ח. ודוק, שמדובר באיסור דרבנן לחישה, אע"פ שחמור הוא יותר מכלל איסורי דרבנן, שכן מדובר בסניף של ע"ז (שהרי באיסורי תורה של ע"ז אין מתרפאים אפילו במקום סכנת נפשות).

66. אגרות משה אורח חיים א, קלב.

בדבר האשה כשצריכה בשבת ליסע בטעקסי להאספיטאל כדי ללדת והיא רוצה שגם הבעל או אמה יסעו עמה משום שבזה יש לה יתובי דעתא אם יש להתיר כמו הדלקת נר שמותר אף כשאין צורך בעצם רק משום יתובי דעתא ... דלכאורה לא דמי להתם דרך כל האדם להתפחד שמא לא יראו מה שצריכה דאף שהמילדת אומרת שבקיאא לידע גם בלא נר ודאי רשאה שלא להאמין לה ובדין קאמרה ... אף שלדינא היתה אולי רשאה המילדת לסמוך על בקיאותה מ"מ כשהיולדת מפחדת שמא תטעה ולא תדע מה לעשות אף שבקיאא, שפיר קאמרה שלא תתישב דעתה בלא נר. אבל בעובדא דידן שאין לה מה להתפחד ויודעת שאין שום צורך ותועלת בנסיעת הבעל והאם אתה ורק תונבא בעלמא הוא מה שמתפחדת ליסע בעצמה, **אולי פחד כזה אינו גדול כ"כ שיביא לסכנה כיון שאין שום טעם לפחדה**."

אמנם, בסוף דבריו חזר בו מסברא זו – והתיר את הנסיעה של המלווה. וזה לשונו:

אבל מ"מ לדינא כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד, מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פקוח נפש, ולכן **אם אומרת שהיא מתפחדת, אף אחרי שמסבירין לה שאין מה לפחד ליסע בעצמה, יש בזה חשש פקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסע עמה**.

ולכאורה, אפשר שגם דברינו למעלה הם בכלל – מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פקוח נפש?

אולם, לענ"ד לא כך הוא, ואף האגרות משה יודה למעשה לעיקרי דברינו. שכן – הוא מדגיש גם בסוף דבריו 'שמסבירין לה שאין מה לפחד ליסע בעצמה', ואף על פי כן היא אומרת 'שהיא מתפחדת'. דהיינו, שהוא מתיר זאת רק בתנאי שאכן ניכר שהיא מתפחדת, ודעתה לא מיושבת. ואם כן, מדובר במקרה מסוים כנ"ל, בו הוא נשאל, שלמרות הכל ניכר שהיא מתפחדת, ולא בהיתר כללי לכתחילה, והרי זה בכלל דברינו לעיל פרק שני.

וכן מבואר באגרות משה במקום אחר⁶⁷, כדברינו לעיל, שבכללות ההיתר של 'שמא תיטרף דעתו' הוא מצומצם לאיסורי דרבנן בלבד:

אבל חולה דתקיף ליה עלמא, ואמר שישלחו בעד קרוביו, וודאי שרי. ובלבושי שרד, אפילו להשכיר שלא תיטרף דעתו עליו, כצ"ל, והווי בכלל פיקוח נפש שדוחה שבת. **לא מצינו היתר בשכיב מרע מחשש טירוף דעתו, רק באיסור דרבנן**. ותמוה מה

67. שו"ת אגרות משה ה'יח (הערות על סדר השו"ע) על סימן שו, ט.

שכתב בלבושי שרד, משום פיקוח נפש. והטעם דאף שטירוף דעת הוא מחלה שיש בה סכנה, הוא רק בבריא שיכול להרוג עצמו מחסרון דעת. אבל בשכיב מרע שאין בו חשש זה, ליכא פיקוח נפש בזה, וצ"ע לדינא.

זאת ועוד, במקרה של ליווי יולדת הוא מוסיף שההיתר למעשה קל יותר:

... בכלל בנסיעה בקאר שלא שייך שמא ירבה בשבילו דהוא שוה לאחד ולהרבה אין בזה בעצם שום חלול שבת להנוסע עמה כיון שמותר הנסיעה בשבילה ואיני יודע בזה איסור ברור אף מדרבנן אם ההאספיטאל הוא בעיר או בתוך התחום אך אולי משום מראית העין ולכן יש להתיר אם תצטער מזה אף שלא יבא לידי סכנה.⁶⁸

ובהמשך לדבריו, יש להעיר על מה שכתב ביחס לצורך של הליווי (שאינן בזה צורך כלל, ושבאמת אין שום טעם לפחד שלה): כיום מצוי מאוד, שיש סיוע רפואי ממשי בליווי קרוב משפחה של החולה, שכן הוא נמצא על ידו לסייעו כל הזמן ללא הפסקה, וכן הוא יכול למסור פרטים שונים על מצבו לצוות הרפואי.⁶⁹ ועל כן – התר הליווי הוא מרווח יותר, מעבר לסיוע למצב רוחו של החולה.

אמנם, נראה ללמוד מדברי האגרות משה שאע"פ שההגדרות הנ"ל הם יסודות ההיתר, כפי שביירנו, אין לדקדק בהם יתר על המידה, ויש לחוש ולהחמיר בהלכות פיקוח נפש בכל מקום של ספק אם החולה כבר בגדרים הנ"ל.

סיכום ומסקנות

הנושא בו דנו קשור לשאלה כללית הנוגעת לחולים: עד כמה יש להתחשב ברצונו של חולה בכדי להתיר חילול שבת (או איסורים בכלל). הדגשנו (פרק א) שנושא זה שונה במהותו מסוגיית 'לב יודע מרת נפשו' בה מבואר שמתחשבים בדעתו של החולה שהוא במצב מסוכן, אף אם היא חולקת על דעת הרופא. והטעם הוא ששם אנו חוששים לכך מבחינה

68. בהמשך התשובה על ליווי יולדת. וצריך לכאורה לומר שמדובר כאן ככל הנראה ברכב כבד (כגון – אמבולנס) ולכן תוספת של משקל אדם אינה משמעותית. שכן ברכב קטן, תוספת של משקל אדם לרכב היא אכן משמעותית, ומוסיפה בהבערת המנוע.

69. עיין שש"כ (מהדורת תשע"ו) פרק מ סעיף פב, שכתב את הטעם השני. ועי"ש שם שהתיר שם אף לנסוע בכוחות עצמו כדי להיות עם החולה שבסכנה בבית החולים, אם אין מקום בשבילו במכונית. את הטעם הראשון כתבנו על סמך התייעצות עם צוותי רפואה בבתי החולים, האומרים שלעזרתו של מלווה הנמצא באופן רצוף סמוך לחולה, ופנוי כולו לצרכיו, יש משמעות רבה (ויש לכך השפעה גם על עבודת אנשי הצוות הרפואי עצמם). ועיין באגרות החזון איש א,קמב.

[וראה רפואה מציאות והלכה סימן ז, על המשמעות הרפואית של שהיית בן משפחה ליד חולה מאושפז; וכן מש"כ פרופ' ח' גרינברגר, לעיל עמ' 161-170. -- העורך].

אובייקטיבית, אולם השאלה הכללית עוסקת בהתחשבות בדעתו, כאשר ברור לנו שאין לרצונו משמעות רפואית כלל, אלא שאנו חוששים למצבו הנפשי אם רצונו לא יתקבל.

עוד הדגשנו (פרק ב) שאם במקרה מסויים רופא, או כל אדם בקי, יאמוד שאם לא יתמלא רצונו של חולה מסוכן מסויים, הוא עלול להסתכן – יש להתיר לעשות רצונו, גם אם הדבר כרוך באיסור תורה.

הנושא שאנו עוסקים בו הוא מה הם כללי ההלכה, במצב רגיל שאין לנו ידיעה כזו.

הבאנו סתירה לכאורה בין שתי סוגיות עיקריות. אצל יולדת מצאנו שמתירים אף איסורי תורה, כדי ליישב את דעתה, ומדליקים את הנר (שהוא איסור תורה), אף על פי שאין להדלקה זו צורך רפואי (פרק ג).

וכן ביחס לתינוק שנכלא בחדר סגור (פרק ד).

ולעומת זאת, מהלכות שכיב מרע מוכח שחז"ל חששו לסברת 'שמא תיטרף דעתו' אך ורק בכדי להתיר איסורי דרבנן (פרק ו). וכן ביחס להלכות שבת, התירו אמירה לגוי במקרה זה, ולא מעבר לכך (פרק ה).

שלושה חילוקים עיקריים מצאנו בין שתי הסוגיות:

(א) אצל יולדת מדובר במצב של חוסר הישוב הדעת, שעלול להביא אותו לפחד, ולא ברצון והעדפה בלבד (פרק ז).

(ב) אצל יולדת מדובר ברצון הקשור לתהליך הלידה והמצב הרפואי שלה, ולכן אם רצונה לא יתמלא היא עשויה להיות בפחד ולהסתכן, להוציא מרצונות שאינם קשורים לתחומים הנ"ל (פרק ח). וכן כתב בפירוש הרב ולנדברג.

(ג) היתר 'איתובי דעתא' נאמר בחז"ל ביולדת שניכר שמצבה הנפשי משפיע יותר על מצבה הרפואי, וכן כל חולה הדומה לה (פרק ט).

בהקשר לכך הבאנו את הסברו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין, על הצורך הרפואי המיוחד בו מצבה הנפשי של יולדת בשלב הראשון של הלידה משפיע על מצבה הרפואי בשלב השני.

הבאנו כי מפסיקתו של הרב נויבירט (בספר שמירת שבת כהלכתה) עולה שהלך באופן ברור בעקבות חילוקים אלו (פרק י). מאידך, מתשובת האגרות משה, העוסקת בליווי יולדת לבית החולים, היה אפשר להבין שאין להיכנס לחילוקים אלו. אולם, ביארנו שתשובתו עוסקת במקרה מסויים, שבו ניכר שהאישה פוחדת, ולכן יש להתיר (וכמבואר בפרק ב).

- להלן המסקנות ההלכתיות, לעניות דעתי, העולות מהאמור לעיל:**
- (א) במקרה מסויים שבו רופא, או כל אדם בקי, סבור שאם לא יתמלא רצונו של חולה מסוכן מסויים, הוא עלול להסתכן – יש להתיר לעשות רצונו, גם אם הדבר כרוך באיסור תורה⁷⁰. כל הכללים שנכתבו להלן הם במצב רגיל, שאין לנו ידיעה כזו.
- (ב) חולה שיש בו סכנה הדורש דבר שאינו נוגע ממש לרפואתו, אך יש בו כדי להפיס את דעתו או להרגיעו, אין לחלל עליו את השבת באיסור תורה, אבל עושיין איסור דרבנן (ולכתחילה אם אפשר בשינוי).
- (ג) יולדת, או כל חולה שיש בו סכנה שניכר שהבראתו תלויה במצבו הנפשי, יש להקל לחלל את השבת גם באיסורי תורה בכדי למלא את רצונו, בכל דבר הקשור לפי דעתו בטיפול הרפואי בו, אף אם אין הדבר כן מבחינה אובייקטיבית, ואשר אם לא יעשוהו יש חשש שמא תיטרף דעתו של החולה או יפחד ועל ידי כך יסתכן. ויש לחשוש בכל הנ"ל גם בספק, ולחלל עליו את השבת.
- (ד) ועל כן – מותר ליולדת לנסוע לבית חולים רחוק, גם אם יש בית חולים קרוב יותר למקום מגוריה, אם יש לה אמון במקצועיות הרפואית של צוות בית החולים הרחוק דווקא⁷¹. וכן, מותר לאישה להביא עמה או

70. הרב שלמה דיכובסקי, במאמרו הנ"ל בהערה 56, דן להיתר – "אם האשה הכורעת ללדת דורשת בתוקף שבעלה יחזיק בידה בעת הלידה – דבר שהוא בעייתי מבחינת הלכות נדה – ונראה לעין שהיא זקוקה לכך לצורך רגיעתה הנפשית, אזי יש מקום להתיר זאת. הדברים אמורים, במקום שנראה בעליל, שלא מדובר בפינוק יתר, אלא בחרדה אמיתית ובחשש לשלומה של היולדת (וממילא גם ליילוד)". לענ"ד זה מקרה מובהק שההיתר הוא נקודתי מאוד, ואין לדון בו ברובד ציבורי-פומבי, כיוון שזה עצמו מה שעלול להביא את היולדות לרצות בכך, ולולא כן הם יודעות בבהירות שהדבר אסור, ולא יבקשו זאת. דהיינו – ברור לכל שבמקרים מסויים הדבר אכן מותר (שהרי בכל מגע יש מח' ראשוניים האם הוא אסור מדאורייתא או מדרבנן, וכ"ש שאין חשש להרגל עבירה), אולם עצם ההוראה ברבים עלולה להיות בכחינת 'נבואה המגשימה את עצמה', שאחר שהנשים תדענה שאפשר שהדבר מותר, הם תרצנה בכך. כאמור בדברינו למעלה, גם מבחינה הלכתית לא יכול להיות הדבר היתר כללי, אלא במקרה פרטי בלבד. ואמנם, הרב דיכובסקי עצמו כתב בסוף דבריו – "עם זאת, יש מקום לדון שמה העלאת שאלות מעין אלו בפומבי, ובוודאי ההיתרים (אפילו המסוייגים שבהם), יוצרים בעצמם את הבעייה, שנשים בעת לידתן תחושה ברע בשל העדר מגע פיסית עם בעליהן. עולה החשש שמה נשים תעלינה על דעתן לדרוש את המגע עם בעליהן, דווקא בעקבות מאמרים מעין אלו. לעיתים הטאבו והאיסור המוחלט עצמם יש בהם משום עזרה ומרפא. נראה שהדרך הנכונה היא חינוך זוגות צעירים בטרם נישואיהם, וכן במהלך קורסי הכנה ללידה הניתנים במהלך חודשי ההריון, להכיר בחומרת האיסורים. מאידך גיסא, מעולם לא שמענו שנמנע דיון הלכתי בנושא שעצם העלאתו עלולה לגרות את היצר". כמו כן, את ההיתר עצמו הוא סייג – "במקום שהדבר ניתן, ואינו גורע מהסיוע הנדרש, ראוי שהמגע לא יהיה ישיר, כגון באמצעות כפפה רפואית, אע"פ שהיא דקה".

71. **בתורת היולדת** פרק ז סוף הערה ד חילק בין יולדת המעוניינת לנסוע לבית חולים רחוק משום שלדעתה הרופאים שם מומחים יותר, שאז התיר, לבין יולדת המעוניינת כנ"ל רק משום שהיא מכירה את הרופאים, ו/או שנמצא שם רופא שידבר עמה בנחת, אך גם בקרוב אין לה פחד להיות מטופלת בו, שנטה לאסור.

לקרוא לתומכת לידה, העוזרת לה בתהליך הלידה⁷². ובכל הנ"ל יש לראות שאכן מדובר ברצון משמעותי (שעלול להביאה בהמשך למצב של חוסר ישוב הדעת/פחד אם לא יעשה) ולא בהעדפה בעלמא.

(ה) אולם, אסור לאישה לנסוע לבית חולים רחוק, אם השיקולים לנסיעה זו אינם קשורים בצרכים רפואיים (כגון שהוא סמוך לביתה או לבני משפחתה). וכן אין להאריך את מסלול הנסיעה בשבת, בכדי להניח את הילדים אצל שמרטף מסויים. וכן, אין לנסוע לבית חולים רחוק משום שיש בו 'אוירת שבת'⁷³, וכן כל כיוצ"ב (וכל שכן שאין להאריך את הנסיעה משיקולים כספיים). והטעם הוא שכל המצבים הנ"ל לא יביאו אותה, בדרך כלל, לפחד שעלול לסכנה, שכן אין הם קשורים ללידה.

מקור: אסיא צו-צח עמ' 31-51 (2015).

72. ראה במאמרו של הרב אלי טרגין, תומכת לידה (דולה) בשבת, **תחומין** ל, (אלון שבות תש"ע) 129-138. וראה עוד במחקר המצויין שם בהערה 3, כי נוכחותה של דולה מצמצמת את השיעור הכולל של ניתוחים קיסריים בכ-45%, את משך הצירים בכ-25%, את השימוש באוקסיטוצין (לזרוז) בכ-50%, את השימוש בתרופות לשיכוך כאבים בכ-30% ואת השימוש במלקחיים בכ-34%.

73. עיין במה שכתב בזה **בתורת היולדת** פרק ז סעיפים ג-ד.